Управління культури і туризму Волинської облдержадміністрації
Волинський краєзнавчий музей
Кафедра документознавства і музейної справи
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Волинський музейний вісник:

Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель

Науковий збірник

Випуск 4

Луцьк, 2012

УДК 069
ББК 79.1
В 67

Волинський музейний вісник: Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель. Наук. зб. : Вип. 4. / упр-ня культури і туризму Волин. ОДА ; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки ; / упоряд. А. Силюк, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2012. – 282 с.

У випуску вміщено статті та повідомлення з історії та сучасної практики музейної справи Волині та України. В окремому розділі подано матеріали Третього круглого столу „Музеї у дослідженні та збереженні пам'яток культурної спадщини західноукраїнських етнічних земель", присвяченого 125-річчю заснування першого музейного закладу на Волині та 35-річчю встановлення Міжнародного дня музеїв (16 травня 2012 року, м. Луцьк).

Розраховано на науковців, музейних працівників, краєзнавців.

Упорядники: **Анатолій Силюк** - директор Волинського краєзнавчого музею, старший викладач кафедри документознавства і музейної справи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Євгенія Ковальчук - кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею, старший викладач кафедри документознавства і музейної справи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Рецензенти: **Світлана Гаврилюк** - доктор історичних наук, проректор з навчальної роботи, професор, завідувач кафедри документознавства і музейної справи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Геннадій Бондаренко - кандидат історичних наук, професор кафедри археології, давньої і середньовічної історії України Волинського національного університету імені Лесі Українки, голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України

Рекомендовано до друку вченою радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 11 від 29 травня 2012 року) та науково-методичною радою Волинського краєзнавчого музею (протокол № 6 від 12 червня 2012 року).

Відповідальний за випуск: ***Анатолій Силюк.***

Технічний редактор: ***Олександр Трофімук.***

© Волинський краєзнавчий музей, 2012

Валентина Брега,
молодший науковий співробітник
Національного заповідника „Замки Тернопілля”,
смт. Вишнівець

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА ВИШНЕВЕЦЬКОГО ПАЛАЦУ НА ВОЛИНІ. ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕР’ЄРІВ

Палац князів Вишневецьких не перестає дивувати своєю красою, розкішністю, цікавою історією та багатими мистецькими цінностями. Архітектурний ансамбль XVIII століття вражає монументальністю, стрімкими лініями, гордою пишністю, колонними порталами та великою кількістю високих прямокутних вікон, які наповнюють палац зсередини грайливим сонячним світлом і теплом. Мистецьке наповнення цього шедевру архітектури можна перераховувати безкінечно – це і різнопланові живописні полотна, і політематична книгозбірня, скульптура, колекції зброї, годинників, меблів тощо. Іменити власники палацу князі Вишневецькі, а згодом і графи Мнішки перетворили його в розкішну резиденцію по типу французьких заміських садиб. Бурхлива історія знаменитого роду Вишневецьких навіки пов’язала цей «Волинський Версаль» з історією Польщі, Росії та Литви. Дякуючи цьому, Вишневецький палацово-парковий комплекс входить в число найпрекрасніших витворів архітектури та мистецтва України.

Вхід до палацу відкриває глибокий портик, що утворює критий під’їзд для екіпажів. Великий балкон, обрамлений по периметру кованою балюстрадою, стоїть на восьми колонах, що надає центральному порталу ще більшої пишності та урочистості. Ще у XVIII столітті до палацу вели важкі ковані двері, що за свідченнями Владислава та Георгія Лукомських, справляло дивне враження. Це був симбіоз давніх замкових традицій з архітектурними смаками Франції початку XVIII століття. Головний акцент фасаду – підвищений на півповерху псевдоризаліт, закінчений трикутним фронтоном, у тимпані якого багатим ліпленням зображені знамена, труби, емблеми, серед яких герб Вишневецьких «Корибут» і Радзивіллів «Тромби». Свого часу герби було розписано позолотою та пурпуром.

Центральні двері палацу вели до високого вестибюля з старовинною кам’яною підлогою. Стіни його були вкриті вестфальськими фаянсовими кахлями першої половини XVIII століття. За деякими даними, таких кахлів було у палаці близько 45 тисяч, і малюнок на жодній не повторювався. На кожній з них – блакитний малюнок на білому тлі, що зображували сюжети із Біблії.Ділянки плитки чергувалися з широкими пілястрами, у верхній частині яких простежувались геральдичні мотиви з зображенням герба «Корибут» «Погоня» та ін.

В одну із стін вестибюля в овальній білій ніші Міхал Єжи Мнішек вмурував у 1781 році велику таблицю з чорного мармуру. Вона присвячена пам’яті про славетний рід князів Вишневецьких. На плиті латиною був зроблений напис золотистими літерами, що розповідав історію палацу та про відвідини його польським королем і наступником російського престолу у 1781 році. Над таблицею виліплено орла з короною.

Праворуч від вестибюлю знаходилась сходова клітка, що прямувала на другий поверх палацу. Стіни сходової клітки також були вкриті вестфальськими кахлями з синіми на білому тлі сюжетами біблійної історії, такі ж кахлі збереглися й у верхньому вестибюлі. На сходовій клітці кахлі прилягали аж до фриза, прикрашеного рослинними гірляндами, вінками та овальними медальйонами в стилі Людовіка XVI. По краю сходів – красива залізна балюстрада у стилі рококо. Стіни прикрашали дорогі шпалери, старовинна

зброя, штандарти.

З вестибюля двері ведуть до колишньої швейцарської кімнати (згодом малої їдальні). Далі йде ряд кімнат: «кімната генералів», що виходить на головний фасад, кімната з ліпленим плафоном і багатим карнизом, що сильно виступає, хоч і не сягає стелі, на якому сидять у пустотливих позах, немов підпираючи собою стелю, маленькі амури. Наступний зал привертав до себе увагу декоративним оздобленням, геральдичними елементами амбразур вікон, що виходили на курдонер.

Привертав увагу салон графа Форгача, угорського магната, який брав участь у революції, потім емігранта, що його князь Вишневецький прихистив у своєму палаці й який тут помер. У кімнаті знаходився чорний мармуровий камін, що був переданий як подарунок з Угорщини родиною графа Форгача. Тут же була й грубка в стилі бароко, яка за словами Ейсмонта «була варта бути перенесеною до кожного європейського музею»[6, 116–122]. Середню частину нижнього поверху палацу займали дзеркальні галереї. Виготовлені на початку XVIII століття дзеркала, зроблені не з суцільних шматків, а складаються з невеликих квадратів, різних за розмірами, що заповнюють собою близько 20 дзеркальних площин у залі. Судячи з планів 1777 року, такою ж дзеркальною оздобою були вкриті стіни двох довгих терас, що прилягали до залів і тягнулися вздовж всього західного крила палацу. Стіни, не зайняті дзеркальними тафлями, були виложені горіховими панелями, розділені пілястрами і прикрашені чудовими декоративними позолоченими решітками та гірляндами квітів у стилі Людовіка XV.

Вражають герби, оточені розкішною золоченою арматурою. У поперечному залі над найбільшою аркою зображено з однієї сторони герб Корибут, з іншої – радзивіллівський орел з трубами, обидва увінчані митрами. У цьому ж залі знаходились герби кн.. Дольських, гр. Мнішків і Замойських, кн. Огинських, кн.. Лукомських, гр. Тарло, гр.Плятер та ін. В дзеркальних залах була представлена скульптура – мармурові і гіпсові погруддя видатних польських особистостей XVI, XVII, XVIII ст., що були встановлені на високих постаментах. Вирізнялось погруддя Яна III Собеського з каррарського мармуру, виконане скульптором Піотровським, погруддя Георгія Оссолінського та єпископа Велепольського, роботи невідомих майстрів, Яна Кохановського, Л. Сапєги, Єжи Мнішка, Гевеліуса, Почобута, Станіслава Понятовського, Нарушевича, С. Яблоновського, М. Паца, Канарського, Шембека, Станіслава Жолкевського, Липського, С. Любенського, канцлера Морштина, Залуського, Дзялинського . Погруддя мали велику історичну та культурну цінність, адже були виконані з оригіналів, які були в королівському палаці у Варшаві за часів Станіслава Августа.

Вражали красою дерев'яного оздоблення (стельові карнизи, плафони в стилі рококо) дві вітальні на другому поверсі палацу, що прилягають безпосередньо до приймальні. Особливо гарні в одній з віталень, як свідчать Лукомські, наддверні прикраси, що зображують канельовані стовпчики з вазами, навколо яких плавно плетуться гірлянди.

Такі ж орнаментальні прикраси присутні в наступній блакитній вітальні, а особливо приваблюють різьблені фазани в маленькому будуарі. Настінні атласні вишивки вітальні у другій половині XVIII століття були замінені новими шовковими матеріями.

Стіни королівських кімнат і всіх віталень були покриті тканинами надзвичайно ніжного виконання, що зображували букети квітів, роги достатку, плоди й фантастичних райських птахів, чудовиськ і звірів на тлі білого атласу. Виробництво цих вишивок приписується вишивальницям Марини Мнішек. Більша частина цих тканин перебуває в Петербурзі у зібраннях Е. П. і М. С. Олив.

У приймальні та вітальнях для обігріву кімнат використовували печі, прикрашені вазами колон, поставлених у нішах. Ці печі-колони однотонні за кольором прекрасно гармоніювали з пізньою оздобою віталень, виконаною за Мнішків наприкінці XVIII століття в стилі Людовика XVI. Проте за часів Вишневецьких замість них стояли печі, що складались з великих вестфальських плиток і череватих стовпчиків. Вони були вивезені з палацу під час розпродажі. Печі ці були двох типів. Одні – з білих і синіх кахлів, грубуватого малюнка з зображенням пейзажів, вигадливих колонок та багатих карнизів. Інший тип печей – з великих кахлів, роботи кінця XVIII століття, на гладкому білому тлі яких були намальовані квіти або букети, сплетені стрічки або витончені птахи, виконані в яскраво-жовтому, злиняло-фіолетовому чи рожевому китайському тонах. Пожертвувані Римо-католицькому благодійному товариству в Петербурзі за заповітом покійного антиквара Линевича, печі ці як вишневецькі, були передані Товариством новому Краківському музею, що міститься в королівському палаці на Вавелі.

Рожева та блакитна вітальні обігрівались класичними з білого мармуру камінами, які були збагачені кольоровими вставками. У Р. Афтаназі знаходимо побіжну згадку на одну з кімнат з чудовим каміном у стилі бароко, який майже сягав до стелі : «… bialy barokowy kominek, niezwykle bogato uksztaltowany,siegajcy niemal sufitu, z dwoma puttami siedzacymi we wdziecznych pozach u szczytu, podtrzymujacymi mitre.» [4, 548]

Вишневецький палац. Центральний портал.

Бібліотека.

Вестибюль.

Дзеркальна зала.

Мала їдальня.

Багаті та вишукані меблі прикрашали палацові зали. В Королівській залі стояли барокові крісла та стільці, багато різьблені та оздоблені позолоченими коронами чудового виконання.

До епохи XVIII століття можна віднести два залізні крісла, що використовувались за підстілля для молитви. Також Лукомські описують два столики, один із срібною на чорному полі інкрустацією, що зображувала монограми та герби Вишневецьких і Радзивіллів, другий з мармуровою мозаїкою з гербом Тарло. Увагу гостей палацу привертала чудова дамська розкладна шафка з доричною колонадою із чорного дерева, що відбивалась у дзеркалі, розташованому в глибині. Є відомості про те, що Віденський музей придбав у Вишневці рідкісний столик, що складається з трьох різних частин: нижньої, у стилі ренесансу, суцільно прикрашеної бронзовими ажурними орнаментами й місцем для герба під митрою, підтримуваною двома янголами, та верхньої, ебенової, чорного кольору, часів китайського впливу, прикрашеної всередині чотирма і з боків дванадцятьма маленькими китайськими картинками.

В бібліотеці були встановлені глибокі та високі книжкові шафи, дверцята яких були оздоблені портретами всесвітньо відомих вчених та політиків.

З Реєстру рухомого і нерухомого майна з Вишневецького палацу Міхала Сервація Вишневецького, зробленого для його вдови Теклі Радзівіл 11 жовтня 1745 року дізнаємось про наявні у палаці в цей час столики китайські складні, крісла, які були оббиті тканиною, гаптованою золотом і сріблом, блакитні шафи з дзеркалами, в яких стояли годинники.

В Реєстрі рухомостей та інших предметів Я. В. Мнішка, литовського підкоморія, які знаходяться у Вишневецькому палаці (Regestr mobilium J. W. Mniszcha podkomorzego litewskiego w pałacu Wisniowieckim) записано 6 канап різних типів – три канапи кармазинові з позолотою, одна канапа велика позолочена, одна – велика кармазинова англійська, одна проста, оббита турецькою тканиною. Автор опису зазначає на наявність у маєтку більше десяти столиків. Серед них є розкладний стіл з шухлядами, два – з гербами Мнішків і Тарлів, кілька дубових столики та інші. Перелік палацових меблів продовжує немалий список шафок, де зазначено про дві горіхові шафи з шухлядами, дві маленькі китайські, чотири шафки горіхові столові, чотири червоні мальовані з столиками, чотири зелені мальовані та інші. Тут же зустрічаємо відомості про наявність десяти крісел, оббитих тканиною з зображенням квітів, шести – оббитих кармазином, чотирьох дубових розкладних і т. д. Про приблизне розташування деяких меблів ми сьогодні можемо говорити, опираючись на іконографічним матеріалам, а подібні описи та реєстри дають нам лише скупий перелік предметів.

В описах багатьох дослідників, таких як Лукомські, Р. Афтаназі, Ф. Ейсмонт зустрічаємо опис прекрасного ліжка з багатою позолотою, оббитого атласом із зображенням букетів та балдахіном з цієї ж тканини. В Реєстрі рухомостей та інших предметів Я. В. Мнішка, литовського підкоморія, які знаходяться у Вишневецькому палаці крім вищезгаданого ліжка зазначено ще одне ліжко адамашкове, зеленого кольору. Наявність цих предметів у реєстрі вказує на їхнє відношення до XVIII століття.

До речей XVIII століття можна віднести настінні бра у вигляді лампочок червоної позолоти з бронзовими фігурками грацій, які були в кімнаті Павла, два канделябри в кімнаті Станіслава-Августа й 24 настінники в Дзеркальній залі часів Людовика XV, французької роботи. Грубі бронзові дверцята початку XVIII століття, що зображують міфологічні постаті, які прикрашали коминкові щити, залізні урни в стилі Відродження біля вікон, чудові годинники на камінах з мармуру й бронзи в стилі початку XVIII століття наповнювали колись кімнати палацу. Але з усього обширу речей, що його прикрашали треба відзначити ще часів графа Плятера бронзову клітку в стилі рококо з мініатюрними картинками, в медальйонах з квітами з емалі й годинник на її дні; всередині клітки містилися куранти, що грали голосом канарок, золоті фігурки яких було поставлено всередині клітки. Годинник з лицарськими трофеями й скульптурою Мінерви в кімнатах великого князя Павла Петровича і годинник у вигляді Фаетона, що їде на колісниці, запряженій левами, якими керує амур, стояли в кімнаті Станіслава-Августа, й так званий королівський годинник, у минулому найгарніший з предметів такого роду, так багато представлених свого часу в палаці.[2, 265]

В Реєстрі рухомостей та інших предметів Я. В. Мнішка, литовського підкоморія, які знаходяться у Вишневецькому палаці перечислюється сім годинників, серед яких виділяється годинник з гербом Мнішків. З-поміж описів камінних годинників Р. Афтаназі виділяє один з написом, що засвідчує його походження з фабрики Франциска Фішера у Вишневці, і другий – нагадував лондонський годинник Барберсона. У даному реєстрі також зустрічаємо перелік з шести великих дзеркал у рамах.

Серед описів Ф. Ейсмонта бачимо згадки про два китайські позолочені канделябри XVIII століття, два канделябри з посрібленої міді, а також 24 двох і трьохраммених підсвічники в стилі рококо, французької роботи часів Людовіка XIV або Людовіка XV. За свідченнями дослідника, навіть після того як княгиня

Абамелек у 1852 році вивезла з палацу величезну частку цінних речей, у його стінах залишилися ще канделябри XVII століття, багато бронзи, годинників тощо. Ф. Ейсмонт згадує дві великих вази із зображенням мисливських сцен.

Серед інших палацових збірок варті уваги дорогі срібні та позолочені сервізи, старовинний фарфор, численні світильники та люстри.

Цікава річ була знайдена в музеї Києво-Печерської Лаври– кубок Міхала Сервація Вишневецького. Кубок з накривкою 1731-го року був виготовлений в гуті Налибоки (Білорусь), яка належала князям Радзвіллам. Для виготовлення великого за розмірами (висота - 67 см) кубка було застосовано складну техніку гранованого гвинтового скла (скляний гвинт з'єднує основну частину з ніжкою).

Оздоблений гравіруванням: з однієї сторони зображення вензеля князя "MSK", з іншої - складний герб його родини, що складається з чотирьох гербів - "Погоня","Корибут", "Леліва", "Прус II". Кубок можна віднести до типу представницьких, суто декоративного призначення.

У фондах Національного заповідника «Замки Тернопілля» зберігаються скляні келихи з монограмою та гербом Мнішків, які були знайдені на території Вишневця, що є безпосереднім доказом їхньої приналежності до розкішних колекцій посуду Вишневецького палацу.

Будучи у Вишневці, Ф. Ейсмонт зазернув і в корпуси служб, де побачив заховані чудові сани «каройца» Марини Мнішек, які охарактеризував як «досить цікавий здобуток епохи XVI - XVII ст.». Сани ззовні багато прикрашені позолоченою різьбою, а всередині оббиті білим атласом. На дверках карети прочитувалась монограма «М».

Крім цієї карети були в Вишневці ще дві інші, датовані кінцем XVIII – початком XIX ст. Дивлячись на герби Понятовських і Замойських, що прикрашали одну з них, можна віднести її до власності сестри короля Людовіки Замойської. На другій – були герби та монограми Кароля Мнішка. В Реєстрі рухомостей та інших предметів Я. В. Мнішка, литовського підкоморія, які знаходяться у Вишневецькому палаці згадується про вози, серед яких привертає увагу кована бричка на чотири коні. Вважається, що ці брички та карети, як і деякі інші речі були перевезені Мнішком з його маєтку в Ляшках Мурованих. Отже, Вишневецький палац зосереджував у своїх стінах багатющі мистецькі здобутки, що робило його культурним осередком краю на протязі кількох століть і приваблювало дослідників та гостей. Багато втрат та лихоліття довелось пережити Вишневецькому палацу. І аж під кінець XX століття з'явилася іскорка надії. З 1999 року Вишневецький палацово-парковий комплекс став частиною ДІАЗу, в його стінах почали діяти музейні експозиції, виставки живопису, скульптури. І вже з 2005 року комплекс став пам'яткою Національного значення. Тут проводиться виставкова, збиральницька і фондова роботи. Палац повертає до себе увагу і зацікавленість відвідувачів. Маю надію, що невдовзі Вишневецький палац поверне собі статус культурно-мистецького осередку Волині.

1. Горленко В. Распродажа в Вишневецком замке / В. Горленко. – Киев,1884.

2. Лукомские В. К. и Г. К. Вишневецкий замок. Его история и описание. – Санкт-Петербург, 1912.

3. Шиян Л. М. Вишневець та князі Корибути-Вишневецькі / Л. М. Шиян. – Тернопіль, 2006.

4. Aftanazy R. Materialy do dziejow rezydencji / R. Aftanazy / TV. – Warszawa, 1988.

5. Encyklopedya Powszechna. – T.27. – Warszawa, 1943.

6. Eysymont F. M., Na zamku wisniowieckim / F. M. Eysymont // "Klossy". – T. XX. – 1884. – Nr. 632. – S.116–122.

7. Nimcewicz Z. Zbior pamietnikow historycznych / Z. Nimcewicz. – 1822, Warszawa.

8. Rocznik Wolynski. – T.3. – Rowne, 1934. – S. 413–433.

9. Regestr mobilium J. W. Mniszcha podkomorzego litewskiego w pałacu Wisniowieckim XVIII w.

10. Sprawozdania Dyrekcyi Muzeum Narodowego w Krakowie za rok 1909. – S. 51–52.

11. Polski slownik biograficzny. – 1976.